

V knjigi so zajeti Batesonovi eseji iz ključnega obdobja njegovih proučevanj in raziskovalnih projektov.

Leta 1952 je dobil podporo Rockefellerjevega sklada za raziskovalni projekt Paradoksi abstrakcije v komunikaciji. Ob sebi je v Palo Altu v Kaliforniji zbral še Johna H. Weaklanda, Jaya Haleya, Dona D. Jacksona in Williama F. Frya. Vsak se je zagnal v razne oblike paradoksov v komunikaciji: v humor, govor iz trebuha, hipnozo (s psihiatrom Miltonom H. Ericksonom), razne oblike psihoterapije, shizofrenijo, komunikacijo med slepci in psi, med mongoloidnimi otroki, med vidrami. Začeli so govoriti, da metasporočilo uokvirja sporočilo, na primer ton uokvirja govor. Neobičajno shizofrenikovo vedenje so si razlagali kot nesposobnost ali nepripravljenost kodificirati konvencionalna »uokvirjajoča« sporočila. „Patološka“ vidra bi lahko odgovorila na igrivi udarec z brutalnostjo - napačno uokvirjajoči sporočilo »to je igra«. Ali pa če shizofrenega bolnika v bolnišnični kantini vpraša prodajalka: »Kaj lahko storim za vas?«, on tega ne poveže s kontekstom in mu zato pomen ni jasen. Ne ve, ali je to spolna ponudba, grožnja ali ponudba kave.

Leta 1954 se je iztekla Rockefellerjeva podpora, tako da je nadaljeval s projektom, ki ga je podprla fundacija Macy, je iz finančnih razlogov preimenoval v *Logični tipi v shizofreni komunikaciji* in postavil glavno vprašanje v zvezi z otrokovim učenjem v odnosu z materjo: „Ali je mogoče otroka nevede vzgajati v shizofrenika?“

Leta 1955 je težišče projekta postala shizofrenija. Leta 1956 so izdelali pregled raziskave v članku *Toward a Theory of Schizophrenia (Naproti teoriji shizofrenije)* (1), kjer je prikazan tudi koncept dvojne vezi, po katerem je Batesonovo ime tudi pri nas najbolj znano. V letih od 1948 do 1963 je navezal intenzivne stike z mnogimi pacienti in njihovimi družinami. Nenamerno se je ob raziskovalnem delu z družinami, kjer bil en član shizofren, razvil tudi družinski terapevtski pristop. T. i. družinska terapija duševnih težav se je od takrat silovito razmahnila po celem svetu. Jackson je v Palo Altu ustanovil institut (Mental Research Institute), ki deluje še danes. Napisal je članek *Minimal Requirements for a Theory of Schizophrenia (Minimalne zahteve za teorijo shizofrenije)* (1), kjer razpravlja o pomenu teorije dvojne vezi za evolucijsko teorijo in biološko epistemologijo. Verjel je, da je učenje organizirano v smislu vse širše, prekinjene hierarhije kontekstov. Poudarek na metaorganizaciji učenja v komunikacijskih sistemih, torej na odnosih med konteksti, je razlikoval novo znanost od materializma 19. stoletja v dveh pogledih: (i) v takih sistemih se ne izmenjuje energija in (ii) v Newtonovi fiziki na gibanje prosto padajočega objekta širši kontekst ne vpliva.

Komunikacijski sistemi sploh ne vsebujejo »objektov«, ampak samo izmenjavo

pretvorb sporočil v hierarhijah kontekstov. Posameznik ni omejen s telesom, ampak s kanali, po katerih potujejo sporočila. »Komunikacijsko ni pomembno vprašanje, če sta slepčeva palica ali znanstvenikov mikroskop ,dela' človeka, ki ju uporablja.«

Potem ko je leta 1960 napisal esej *Vloga somatske spremembe v evoluciji (The Role of Somatic Change in Evolution)* (1), je dobil finančno podporo za raziskovanje komunikacije pri hobotnicah. Okvir nove raziskave za Gregoryja »ni bil, da bi odkrili, da uporabljajo delfini zapleten jezik niti da bi jih naučili govoriti angleško (kot so neki raziskovalci takrat poskušali), ampak da bi premostili vrzeli v našem teoretičnem znanju o komunikaciji«. Želel je najti (podobno kot v projektu s hobotnicami) splošno veljavna komunikacijska načela, ki bi veljala za različne vrste organizmov. Delfini so bili zanimivi, ker so zelo razvili glas in ker so se njihovi možgani zelo specializirali za analizo slušnih informacij.

Leta 1964 je od Nacionalnega inštituta za mentalno zdravje (National Institute of Mental Health) dobil petletno štipendijo za razvoj strokovne kariere, kar je bilo veliko priznanje. Celo življenje je ohranjal veliko avtonomijo in svobodo svojega dela predvsem tako, da je imel večinoma več finančnih virov in šefov hkrati. Tudi interdisciplinarnost njegove znanosti mu je to omogočala. Ko je odgovarjal na pismo študenta iz Cambridgea, ki je bil zainteresiran za študij psihologije Batesonove vrste, je naravnost izrazil svojo institucionalno in intelektualno izoliranost. »Ni učnega programa na univerzah, kjer bi lahko diplomiral iz mojih [...] reči [...]«

Leta 1965 je postal vodja raziskovanja na Oceanskem inštitutu na Havajih, kjer so zgradili nov laboratorij za preučevanje delfinov. Delfini, ki jih je preučeval, so nastopali tudi na predstavah za občinstvo. Trenerji so jih učili po principih Skinnerjeve behavioristične teorije, nad čemer se je GB zgražal, vendar je ostajal odprt za kritičen dialog z njimi. Trenerji so sčasoma postali nezadovoljni z monotonijo nastopov in so začeli nagrajevati enega od delfinov, samo če je pred občinstvom spontano in slučajno izvedel novo figuro. Tisto, kar je bilo včeraj novo, danes ni bilo več in ni dobil ribe. Po treh dneh je izčrpal repertoar »svobodnega« vedenja in je bil pred nastopom zelo razburjen, agitiran. Nato je v bazenu pred občinstvom pokazal do tedaj še nevidene figure in ga sploh ni več zanimalo, ali bo dobil ribo ali ne. Poklicali so Batesona, ki je bil navdušen, zato so poskus še ponovili. Menil je, da delfin abstrahira komplicirano posplošitev: »Spodbujajo samo stvari, ki jih prej niso spodbudili.« To je bil zanj primer devteroučenja, v katerem je prisilna - dvojna vez - trening tehnika spodbudila kreativno spremembo. Ko so snemali naslednjega delfina, so bili trenerji začudeni tudi nad tem, da se je prej ubogljiva, medla, dolgotrasna žival v procesu spremenila v divje domiselno.

Ti dogodki so bili nazorna ponazoritev nekaterih Batesonovih dognanj v zvezi s teorijo učenja. Nekaj časa pred tem je v svojih člankih *Logične kategorije učenja in komunikacije* ter *Dvojna vez* (*The Logical Categories of Learning and Communication; Double-bind* 1969) (1) ponovno predstavil koncept devteroučenja v povezavi z Rusellovo teorijo logičnih tipov. V ponavljajočem se kontekstu je učenje zagledal v smislu med seboj odvisne hierarhije razredov sporočil. Hierarhija je rezultat stohastičnega (poskus in zmot) procesa in ekonomičnosti v adaptaciji. »Niso potrebne samo spremembe prvega reda, ki odgovarjajo trenutnim zahtevam okolja (ali psihološkim zahtevam) [...] ampak tudi spremembe drugega reda, ki zmanjšajo obseg poskusov in zmot, potrebnih za doseganje sprememb prvega reda [...] Prek nalaganja in povezovanja mnogih zank povratne zveze, mi (in vsi drugi biološki sistemi) ne rešujemo le določenih problemov, ampak tudi oblikujemo navade, ki jih uporabljamo za reševanje razredov problemov [...] Ravnamo, kot da bi celoten razred problemov lahko rešili prek domnev ali predpostavk, ki so manj številne kot člani razreda problemov. Z drugimi besedami, mi (organizmi) se učimo učiti ali v bolj tehničnem jeziku, mi se devteroučimo.«

Učenje prvega reda, ki ga je zdaj imenoval *učenje 1*, je definirai kot kodifikacijo specifičnega zaporedja sporočil: delfin se nauči določenega vedenja kot odgovor na določen dražljaj, kar mu bo prineslo nagrado. To učenje je neločljivo povezano z bolj abstraktnim in na splošno manj zavestnim učenjem, ki gaje imenoval *učenje 2*. Delfin se devterouči, da obstaja interakcijsko zaporedje, oblika konteksta, med njim in trenerjem, ki služi kot model za bodoči trening. Te kontekste se da razlikovati prek signalov - označevalcev konteksta - katerih funkcija naj bi bila klasifikacijska (na primer pes zagleda pasji konopec svojega gospodarja in »pričakuje« sprehod). Spremembe v učenju 2 lahko dosežemo, če živali na vedenjski ravni pokažemo, da ravna napak. To, kar se je na primer delfin devteronaučil, da se bo zgodilo v zaporedju, je zdaj neustrezno. Vendar je to težak in potencialno boleč preklap. Drugi delfin, ki je šel skozi kreativni trening, je na primer kazal znake hude ugroženosti v celotnem poteku interakcije in je mnogokrat ponavljal prej utrjeno vedenje, preden je popolnoma razumel. Navade učenja 2, je GB poudaril, »so, kot je splošno znano, rigidne in njihova rigidnost je neizogibna posledica njihovega statusa v hierarhiji adaptacije. Ekonomičnost poskusov in zmot, ki jo dosežemo prek oblikovanja navad, je možna le zato, ker so navade relativno 'trdo programirane', povedano v inženirskem jeziku. Bistvo ekonomičnosti je prav v tem, da vsakokrat ko navado uporabimo, predpostavk navade NE raziskujemo ali odkrivamo vedno znova.«

Konec šestdesetih let je GB razmišljal tudi o redkem pojavu *učenja 3*, ki naj bi bil značilen samo za ljudi. Nikoli ni tega pojma natančno izdelal, tako da je težko dognati, kaj je mislil. Če izhajamo iz »nasprotij«, ki se ustvarjajo na devteroravni, bi morda lahko imelo za posledico popolno redefinicijo jaza, osebnosti. Če učenje 1 zadeva specifično interakcijo in učenje 2 klasifikacijo teh interakcij, potem se zdi, da učenje 3

zadeva klasifikacijo samo – to je proces kodifikacije, preko katerega se odvija učenje 2. Za nekatere se spremembe na tej ravni lahko končajo v psihozi, vendar to ni edini možni izhod. Za druge lahko celota, ki jo tvorijo kategorije devteroučenja, razpade in razkrije se »svet, v katerem se osebna identiteta potopi v vse procese odnosov v neki ogromni ekologiji ali estetiki kozmične interakcije«. Ta vrsta spremembe oziroma paradigme se včasih zgodi v »psihoterapiji, verskih spreobrnitvah in drugih zaporedjih, v katerih pride do globoke reorganizacije karakterja«.

Že v svoji antropološki študiji Navene je GB pokazal veliko občutljivost za popredmetenje konceptov oziroma za razliko med naravo in mislijo. Zaradi tega je bilo njegovo fotografiranje in snemanje z Margaret Mead na Baliju deloma pogojeno z željo po ohranitvi integritete podatkov. Med drugo svetovno vojno je njegovo zanimanje za preučevanje učenja in nacionalnega karakterja v glavnem izključilo, celo obsodilo, podjetnost in podjetneže, ki so hoteli uporabiti znanstvene izsledke v totalitarističnem smislu. Podobno so bila leta, ki jih je prebil med psihiatri in drugimi strokovnjaki s področja mentalnega zdravja, polna odpora proti premišljeni manipulaciji ljudi in proti moči terapevtov, ki je služila surovi manipulaciji. Na nek način se ja zaradi zgražanja nad tem usmeril k etologiji, kjer je bil način raziskovanja - izostrena pozornost za svobodni izraz narave - zanj ustrežnejši. Po prihodu na Deviške otoke je bil njegov prvi odgovor kritika poskusov, kjer so delfine posiljevali s človeškim jezikom. Ni presenetljivo, da se mu je leto dni kasneje na Havajih behavioristično pogojevanje živali zdelo brutalno. Ta celo življenje trajajoča skrb - zavarovati avtonomijo narave pred reduktivno analizo ali pred uporabo znanosti - se je še bolj izrazila konec šestdesetih let (na primer v esejih *Od Versaillesa do kibernetike*, *From Versailles to Cybernetics* - 1966; *Stil, milina in informacija v primitivni umetnosti*, *Style, Grace and Information in Primitive Art* 1967; *Zavestni namen proti naravi*, *Conscious Purpose Versus Nature* 1968; vsi v [1]).

Leta 1966 je zapisal, da se je do začetka 19. stoletja zahodni človek za razlago naravnega sveta skliceval na svoje božanstvo, na svetega Duha. Ta pogled je bil urejen v brezčasni, nespremenljivi, spuščajoči se hierarhiji, od popolnega Duha na vrhu tja dol do najpreprostejših infuzorij. Potem je leta 1809, natančno pol stoletja pred Darwinovo študijo *O nastanku vrst*, izšla knjiga *Philosophie Zoologique*, v kateri je Lamarck razglasil spremenljivost (mutabilnost) vrst. Predstavljala je velik premik v znanstveni paradigmi. Lamarck je postavil smer ustoličene hierarhije na glavo: namesto duha, ki razlaga naravo, je vzel naravo ali evolucijo za temelj razlage duha. Glede tega je bil »verjetno največji biolog v zgodovini«. Pomen njegovega prispevka, kot ga je tolmačil Gregory, je bil v poudarjanju enotnosti duha in telesa. Lamarck je oblikoval številne zelo moderne ideje: da ne moremo pripisati nobenemu bitju psiholoških sposobnosti, za katere nima organov; da mora imeti mentalni proces vedno tudi fizično reprezentacijo; in da je kompleksnost živčnega sistema povezana s kompleksnostjo duha. Z izjemo herojskih heretikov, kot je bil na primer Butler, pa je

pojem duha izginil iz materialističnega evolucionjskega mišljenja za naslednjih 140 let do razvoja kibernetičnega modela med drugo svetovno vojno. S tem ko so bile sprejete samouravnajoče lastnosti sistemov, je bila razprava o duhu spet dopuščena.

Gregory se je strinjal s Freudovimi koncepti o podzavesti, ki naj bi vsebovala primarni proces, ustvarjala sanje in metafore in ki naj bi bila klet za shranjevanje strašljivih in bolečih spominov. Vendar je tudi opozoril na omejenost tega pogleda. »Menim, da je velik del zgodnje Freudove teorije postavljen na glavo. Takrat so mnogi misleci menili, da je zavestni namen normalen in samorazlagajoč, medtem ko so podzavest imeli za skrivnostno, potrebno dokazovanja in razlag. Potlačevanje je bila razlaga in podzavest so razumeli kot polno misli, ki bi lahko bile zavestne, ki pa jih je potlačevanje in delo sanj izkrivilo. Danes mislimo, da je zavest skrivnostna in da so metode obdelave informacij v podzavesti, to je primarni proces, stalno aktivne, nujne in zajemajo, zaobsegajo celoto.«

Rad je citiral Pascala, da ima srce svoje razloge, o katerih razum nič ne ve (»le coeur a ses raisons que la raison ne connait point«). S tem je sugeriral, da obstajajo dodatni podzavestni procesi, ki delujejo avtomatično brez introspekcije. Da bi duh lahko deloval ekonomično, je Gregory predpostavljal, morajo biti zavesti postavljene nujne meje. (Je bil to odmev Butlerjeve trditve, da je misel toliko pokvarjena, kolikor je zavestna?) Zavest je kot TV aparat - lahko prikaže na zaslonu del sebe, zaslon, ne more pa predvajati sporočil o celotnem sistemu, ki proizvaja sliko. »Tako poročilo [...] o celotnem procesu bi zahtevalo dodatno vezje. Da pa bi poročala o dogodkih v tem dodatnem vezju, bi rabila še nov dodatek vezja itn. Vsak nadaljnji korak k širši zavesti bi odpeljal sistem dlje stran od celotne zavesti.« Zaznava, ki je neopazna in nehotna, je podobna televiziji. Organizem, je trdil Gregory, potrebuje samo informacijo o tem, kaj zaznava, ne kako se to zgodi. Zadrega veččega umetnika je podobna. Mora vaditi obrt, vendar se pri tem vse manj zaveda celote svojega dosežka. Umetniška storitev je mnogoreferenčna, ne vsebuje le informacij o namenu, temveč tudi o nezavedni veščini.

Umetnik zato lahko poda samo delno in izkrivljeno poročilo o svojem delu. »Če bi poskušali prevesti v besede, kar [...] vsak umetnik poskuša posredovati [...], bi se glasilo nekako takole: ‚To je določena vrsta deloma podzavestnega sporočila, zato se posvetimo tej vrsti deloma nezavedne komunikacije.‘« Če umetnikovo pomanjkanje besed nakazuje na meje zavesti, potem je za sodobno medicinsko znanost značilno maligno razraščanje zavesti. S preiskovanjem specifičnih bolezni ene za drugo, brez povezovanja razvijajočega se znanja z enotnim konceptom med seboj odvisnih organizmov, je medicina posredovala atomizirano sliko človeškega telesa. Gregory problema ni videl v stroki, ampak v naravi zavesti, ki vsebuje zavestne in kratkovidne cilje, postavlja ad hoc vprašanja, ki so brez celostnega okvirja. Menil je, da povsod

primanjkuje modrosti, ki jo je definiral kot »védenje o širšem interakcijskem sistemu«.

Rad se je pošalil, da je bil svetopisemski greh začetek namenskega, linijskega mišljenja. Ko sta pojedla jabolko, sta Adam in Eva podlegla svojemu prvemu namenu in sta »izgnala iz rajskega vrta koncept svoje lastne in skupne celostne systemske narave.« Načrtovanje je začelo zastrupljati njuni življenji. Rastline so postale plevel, živali so postale mrčes, golazen, škodljivci, delo je postalo orodje in medosebni odnosi so postali nadležni. »Evi sta se seks in reprodukcija zamerila in ko je prišlo do poroda, se ji je ta proces zazdel boleč.« Zavest je izgubila občutek za širši kibernetični učinek. Življenje »je odvisno od sprepletenih zank naključij, medtem ko mora zavest vedno zaplesti človeka v neko vrsto neumnosti [...]«. Ta situacija, ki je z razvojem tehnologije postala letalna, je omogočila zavestnemu namenu, da »poruši ravnovesje telesa, družbe in biološkega sveta okoli nas. Grozi nam patologija v obliki izgube ravnovesja«. Nasprotno pa bi lahko bilo negovanje umetnosti korekcija tega izgubljenega ravnovesja, ker umetnost osredotoči duh na *integracijo* zavestnega namena, veččin in metafor primarnega procesa.

Ko je leta 1967 pripravil za konferenco fundacije Wenner-Gren analizo balineškega slikarstva z naslovom *Stil, milina in informacija v primitivni umesnoti (Style, Grace and Information in Primitive Art)* (1), je s svojo taoistično držo odigral osrednjo vlogo na srečanju. Pri večerji je mimogrede omenil, kakšna bi konferenca lahko bila, če bi razpravljali o človeški zavesti. Lita Osmundsen, vodja raziskovanja pri fundaciji Wenner-Gren, mu je takoj ponudila, da bi naslednje leto vodil konferenco na to temo. Imel je odprte roke, da lahko povabi kogarkoli. Kmalu je izdelal elaborat za konferenco, ki jo je poimenoval *Učinek zavestnega namena na človeško adaptacijo*. »Za znanost zelo zanimivo, morda zelo pomembno vprašanje je, če je informacija, ki jo predela zavest, ustrezna in primerna za človeško adaptacijo. Obstoječe politične in ekonomske organizacije ne nudijo rešitev, ker se ukvarjajo samo z ‚deli ljudi‘ in so orientirane k omejenim ciljem racionalnega samostopnjevanja. Morda nam grozi, da se bo zavestni namen odcepil in izoliral od korektivnih procesov, ki bi morda lahko prišli iz manj zavestnih delov duha.«

S pismi je pazljivo poskušal spodbuditi interes vsakega sodelujočega in oblikovati ravnovesje po strokah in starosti. Svojo hčerko, takrat že lingvistko in antropologinjo, Mary Catherine je povabil kot poročevalko, ki je potem o tej zelo ustvarjalni konferenci napisala knjigo *Our Own Metaphor (Naša lastna metafora)*. GB je vztrajal, da bo srečanje trajalo sedem dni in da bodo sodelujoči ves čas prebili skupaj, v interakciji. Poleg hčerke je povabil še 12 strokovnjakov iz različnih področij (ekologija, antropologija, kibernetika, matematika, filozofija, psihiatrija, psihologija), tako da je pravzaprav našel govornike za različne dele samega sebe, svoje lastne

psihe. V enem od pisem, v katerem je odklonil sodelovanje Arthurja Koestlerja, ker je imel samo dva dni časa, je podal predstavo dela skupine, ki naj bi tako v mišljenju kot v interakciji dosegla spremembo paradigme. »To ne bo konferenca, kjer naj bi sodelujoči povedali svoj delček in odšli. To bo delovna skupina in okoli dva do tri dni bomo potrebovali, da bomo postali delovna skupina. Program bom ohlapno načrtoval, vendar če bom kot predsedujoči uspel, bo prišlo v splošni strukturi naše razprave do neke vrste enotnosti [...] Odkrito povedano, ne vem, kako umetniško delo doseže enotnost, ki jo umetnik komaj zazna, ko začne slikati [...] Kakorkoli že, to je vrsta procesa, za katerega upam, da ga bomo speljali in ne verjamem, da bi bilo to možno, če bi se sestava skupine pomembno spreminjala med procesom.«

Julija 1968 so se zbrali v konferenčnem centru, srednjeveškem gradu Burg Warstein v Avstriji, in v veliki meri je Batesonova zamisel uspela. Skupina je sicer doživela tudi mnogo napetosti, a na koncu je večina udeležencev odšla z občutkom in prepričanjem, da je to bil pomemben dogodek tako v njihovem osebnem kot tudi profesionalnem razvoju. GB je odšel iz Burg Warsteina evforičen. »Na koncu so se izkristalizirale mnoge patologije naše kulture, ki izhajajo iz predpostavke, da je bog transcendenten, namesto da je imanenten v telesu in v planetarni ekologiji.« Tudi v fundaciji Wenner-Gren so bili navdušeni in mu dali zeleno luč za ponovno srečanje prihodnje leto, ki ga je naslovil *Moralna in estetska struktura človeške adaptacije*.

Žal je bila konferenca naslednje leto neuspešna. GB je odprl srečanje s pripovedjo o Sol Taxu, ki je v skupini ustvarila zmedo, ki se je potem vlekla skozi celo srečanje. Je pa leta 1968 in 1969 verjetno tudi zahvaljujoč kreativni spodbudi s prejšnje konference napisal nekaj pomembnih esejev oziroma predavanj: *Kibernetika „jaza“: teorija alkoholizma; Oblika, snov in razlika; Patologije epistemologije, Dvojna vez; The Cybernetics of »Self«: A Theory of Alcoholism; Form, Substance and Difference; Pathologies of Epistemology; Double-bind* 1969 (vse v 1).

V prvem od naštetih esejev Kibernetika »jaza«: teorija alkoholizma, je poskušal pojasniti logiko alkoholne odvisnosti in logiko terapije, ki jo uspešno izvaja organizacija Anonimnih alkoholikov (AA). Prva je primer patoloških predpostavk zahodne epistemologije z množico napačnih dihotomij, medtem ko druga poskuša pokazati rešilno pot iz tega. »Alkoholiki so filozofi v tistem splošnem smislu, da nas vse ljudi (in vse sesalce) vodijo zelo abstraktni principi, katerih se ne zavedamo, ker so v podzavesti. V tem smislu lahko rečemo, da je princip, ki vodi zaznavo in dejanja alkoholikov, filozofski.« Logika alkoholne patologije do absurda razkriva zmotno epistemologijo samokontrole in mit o moči lastne volje, ki sta v zahodni kulturi zelo razširjeni. Mnogi alkoholiki se jima ne odrečejo in ponosno zatrjujejo, da oni lahko kadarkoli prenehajo piti (dokler se na koncu »v grob ne zvrnejo«). Mnogi pa ob pomoči teologije AA preklonijo (se »spreobrnejo, preden se v grob zvrnejo«) v

komplementarni odnos, s tem da »pokleknejo« pred močjo steklenice, ki v fazi odvisnosti postane simbol širše kibernetično-sistemske zasnove njihovih življenj in hkrati ključ k spremembi zmotne epistemologije zahodnega »jaza«. Mesto kontrole se premakne z »jaza« v imanentni ekološki princip, ki ga nekateri imenujejo »Bog«. »Posamezni duh je imanenten ne le v telesu, imanenten je tudi v poteh komunikacije in sporočilih zunaj telesa. In obstaja tudi večji Duh, v katerem je posamezni duh samo podsistem. Ta večji Duh je primerljiv z Bogom in je mogoče tisto, kar nekateri ljudje mislijo pod 'Bog', vendar je še vedno imanenten v celotnem sprepletenem, med seboj povezanem socialnem sistemu in planetarni ekologiji.«

V zaključku svojega t.i. »Korzybski predavanja« *Oblika, snov in razlika* je priznal, da korekcija zahodne epistemologije oziroma paradigme ni lahka in da je njegov ego obzidan z bolno zahodno predpostavko transcendence. »Najvažnejša naloga danes (januar 1970) je, [...] da se naučimo misliti na nov način. Naj povem, da ne vem, kako naj mislim na ta nov način [...] Če sekam drevo, še vedno mislim 'Gregory Bateson' seka drevo. JAZ sekam drevo. 'Jaz' je zame še vedno pretirano konkreten objekt, različen od vsega ostalega, kar imenujem 'duh'.«

Opogumljen z jasnostjo »Korzybski predavanja« je istega leta tudi začel delati antologijo svojega življenjskega dela. Zbral je 35 vzorčnih esejev, ki jih je napisal med leti 1935 in 1970. Dodal je še uvod in leta 1971 so izšli znameniti *Koraki k ekologiji duha (Steps to an ecology of mind)* (1), ki so izzvali veliko odzivov in mu prinesli še več ugleda in priznanj. Ko je končal knjigo, je dobil zanimivo ponudbo, da bi manjšo skupino ameriških študentov skupaj z ženo Lois vodil po azijskih deželah. To mu je ustrezalo, saj se je začel zanimati za vzporednice med kibernetiko in budizmom. Pripravil je program z naslovom *Narava in človeška kultura*, ki je bil »bolj raziskovalen kot didaktičen«.